

Encyklopedické heslo

ŘEKA

Josef Rovenský, 1933

Námět: Jindřich Snížek. **Scénář:** Josef Rovenský, Jan Reiter. **Kamera:** Jan Stallich. **Střih:** Marie Bourová. **Hudba:** Josef Dobeš. **Stavby:** Ferdinand Fiala. **Zvuk:** Josef Zora.

Hrají: Váša Jalovec (Pavel Sychra), Jarmila Beránková (Pepička Matuková), Jaroslav Vojta (Jan Sychra), Hermína Vojtová (Sychrová), Jan Sviták (pytlák Václav Zimák), Rudolf Deyl st. (učitel), Jan W. Speerger (četník), Emanuel Hříbal (hostinský), Jaroslav Marvan (šéf hotelu), Josef Rovenský (pytlák) ad.

Výroba: Jan Reiter. **Distribuce:** Elektafilm, 84 min., čb, 35 mm. **Premiéra:** 13. října 1933.

Film začíná montáží přírodních záběrů, jež provází patetický komentář mimo obraz, hovořící o zrození přírody jakožto božího díla, které narušil člověk-ničitel. Slovo poté přejímá dětský hlas s výzvou: „Pojďte a slyšte píseň prostičkou, již mládí láskou zpívá a věčnost svoji tuší.“ Po tomto prologu se odvíjí vlastní příběh o první dětské lásce čtrnáctiletého Pavla, jediného syna sedláka a vesnického starosty, a chudinké dívky Pepičky pocházející z početné rodiny. Tento vůdčí motiv se prolíná s motivy sociálními a s dramatickým motivem pytláckým (Pavlův otec Sychra býval pytlák a obává se, aby Pavel také nepropadl této dědičné vášni; Sychra se nezná k někdejšímu příteli Zimákovi, který se po letech vězení za pytláctví vrací do vesnice). Jednou v noci se Pavlovi zdá sen, jak slaví královskou svatbu s Pepičkou, která má krásné šaty i korunku, ale nohy bosé. Ráno jde Pavel lovit obrovskou štiku a svede s ní krutý boj. Pepička objeví na břehu jeho šaty a domnívá se, že se Pavel utopil. Mezitím Pavel ulovenou štiku prodá v hotelu a za utržené peníze koupí Pepičce svetřík a boty. Při cestě domů vysílením usne na kolejích; na poslední chvíli jej před příjezdem vlakem zachrání Zimák a na rukou ho přinese šťastným rodičům do chalupy.

Prostý příběh o prvním citovém vzplanutí dvou dospívajících dětí vznikl na podkladě námětu Jindřicha Snížka, regionálního autora sentimentálních povídek nevalné literární úrovně. Josef Rovenský situoval děj do venkovského prostředí a malebných přírodních exteriérů v prosluněném čase letních prázdnin a pojal jej jakožto „hold lásce, mládí a přírodě“, jak se sám vyjádřil. V rámci této koncepce uplatnil jak lyrický, poetický potenciál a fantazii, tak smysl pro realistickou drobnokresbu všedního života obyčejných venkovských lidí.

Ústřední motiv první dětské lásky rozvíjí Rovenský na pozadí druhotného sociálního konfliktu, který slouží jako podpůrný prvek stěžejního konfliktu mravního. Dětské protagonisty sice pocházejí z různých sociálních vrstev, jejich vzájemná citová náklonnost posvěcená mravní čistotou se ovšem ukáže důležitější než sociální rozdíly, které naopak problematizují vztahy ve světě dospělých.

Rovenský akcentuje dětský svět nejen tím, že mu dává na úkor světa dospělého větší plochu v kompozici díla, ale především tím, že od dětského světa odvozuje svůj způsob vidění a tvárné prostředky. Zdůrazňuje poetické okouzlení, nevinnost a křehkost dětského světa; užívá k tomu jednak básnivě analogie přírodních dějů, jednak i vyložení dětských fantazijních forem. Viz Pavlův pohádkový (surreálně zabarvený) sen, v němž se mu zdá o královské svatbě s Pepičkou, během níž jí sluha přinese na podnose zlaté střevice. (Nejen v tomto snu se Pavel stává princem, stejně jako Pepička nese rysy Popelky, které schází střevice. Pavel také například musí podstoupit boj se štikou, stejně jako hrdina klasické české pohádky zápasí s drakem.) Pozoruhodným příkladem citlivé evokace dětského světa je jemný, básnivý způsob prezentace motivu Pepiččiny nuzoty, kterou vyjadřuje výhradně synekdocha jejích bosých nohou.

Zdánlivý protiklad světa dětského tvoří svět dospělých, který je zasažen sociálními i osobními různicemi. Tento stav konkretizuje konflikt mezi Pavlovým otcem, starostou Sychrou, a propuštěným vězněm Zimákem,



Váša Jalovec (Pavel) a Jarmila Beránková (Pepička) ve filmu Řeka

Foto archiv

který si za pytláctví odseděl čtyři roky. Bývali to přátelé a společně pytláčili. Zatímco Sychra toho dobrovolně nechal, Zimákovi určil osud jinak. Když se nyní vrací z vězení, celá vesnice, včetně Sychry, ho přijímá s nedůvěrou, neboť nevěří v jeho nápravu. Jejich vztah se změní až poté, kdy Zimák zachrání Sychrova syna Pavla. Na Sychrův vděk reaguje jen skromnou replikou: „To nic není.“ Stejně jako v bezproblémovém světě dětí, i v konfliktním světě dospělých nakonec převládnu pozitivní hodnoty a obnoví se smír.

Svébytnou tematicko-významovou vrstvu tvoří svět přírody, která tu není jen fotogenickou kulisou. Přírodu Rovenský personifikuje, činí z ní samostatný dramatický subjekt, vybavený nadosobní autoritou, s níž jsou konfrontovány lidské skutky. Tuto její roli vymezuje (čtyřpůlminutový) prolog filmu, v němž montáž přírodních záběrů provází mužný komentář mimo obraz, který záměrně užívá archaický, biblický jazyk. Líčí zrození přírody jakožto božího díla, jehož krásu, vznešenost a harmonii narušil člověk, „jeho práce a spor“. Od té doby má i příroda dvě tváře: tvář dne, jejímž výrazem je rozkvetlá, sluncem zalitá letní louka (kam Rovenský umístil scénu prvního milostného vyznání a dotyků dětských hrdinů); druhá je tvář noci, kdy se příroda stává kořistí člověka... „Hlas“ přírody k tomu dodává: pokud už člověk musí svést s přírodou boj, potom nikoli pokradmu v noci jako pytláci zasažení svou vášní, ale v poctivém, otevřeném zápase, který podstupuje pro dobrou věc – jako Pavel, když lovil štika, aby mohl Pepičce koupit boty.

Mytizovaný obraz přírody se tu spojuje s mýtem dětství a umocňuje tak hymnický ráz výpovědi a její mravní patos. Poselství mravní čistoty a dobroty srdce má obrodnou sílu a v závěru se tak může znovunastolit přirozený řád a harmonie (usmíření Sychry a Zimáka).

Rovenský dal *Řece* prostý výraz, který vychází z realistické drobnokresby venkovského prostředí; exponuje typické lidové figury – nositele charakteristických znaků české národní povahy, ukazuje jejich sociální vztahy i lokální kolorit života. Lyrickou atmosféru snímku nesou především poetické kvality obrazu. Kamera Jana Stallicha bohatě využívá fotogenie české krajiny (malebný kraj řeky Sázavy), statických motivů (voraři na řece, sečení trávy) i emotivních detailů (motýl na květině, ještěrka mezi kameny). Strhujícím způsobem je

zachycena dramatická scéna souboje Pavla se štikou (záběry pod vodou byly snímány ve skleněném bazénu). Obrazné kvality filmu převáží nedostatky v oblasti scenáristické a dialogové, respektive herecké, kde nacházíme řadu konvenčních dramaturgických schémat, vnějšího patosu a dramatizace, jež narušují plynulý rytmus (např. melodramatická scéna loučení ve škole s předlouhým projevem pana učitele).

Řeka, kterou Josef Rovenský natočil jako svůj první zvukový film, navíc po pětileté režijní pauze, slavila veliký úspěch u domácí kritiky (označena za příkladný snímek s „národní tematikou“) i na mezinárodním fóru. Spolu s *Extasí* reprezentovala *Řeka* českou hranou produkci na filmovém bienále v Benátkách 1934. Naše kolekce zde obdržela cenu za režii (Pohár města Benátek) za „mimořádnou účinnost, dosaženou nejprostšími vyprávěcími prostředky, a za citlivé a spontánní uchopení přírody“, jak stálo ve verdiktu poroty. Tento mezinárodní úspěch nebyl pouze jednorázový, ale otevřel filmu cestu doslova do celého světa (jen do konce roku 1934 byla *Řeka* prodána do 18 zemí nejen Evropy, ale např. také do USA či Indie a později např. do Japonska). Vznikla francouzská a německá verze (*Die junge Liebe*). Překvapivý ohlas zaznamenala i hudba Josefa Dobeše, která byla při londýnské premiéře speciálně vysílána londýnským rozhlasem (stejně jako později ve Vídni). Ústřední šlágr „Silnice šedivá“ samostatně zakoupily Německo, Francie, Itálie a Rakousko. Úspěch obchodní provázely i příznivé reakce zahraniční kritiky: např. po berlínské premiéře německá kritika napsala: „Je to opravdový film radosti ze života, radosti mládí. Neřeší žádné těžké sexuální drama, není v něm tragických a chmurných závěrů – dýše z něho vůně českých luk, zní radostným zpěvem čistého dětství.“ [Kinorevue 1, 1935, č. 20 (9. 1.), s. 389.] Pro zahraničí se *Řeka* stala dokonce až synonymem české filmové školy, která byla ztotožňována s jejím básnivým realismem, s její lyrickou vroucností a citovostí, s její krajinnou fotografií, jež podtrhovala specificky národní charakter díla.

V kontextu české kinematografie zvukové éry náleží *Řece* historický význam jako zakladatelskému dílu významné tradice žánru lyrického, poetického filmu. Rovenského tradicionalistický odkaz dále rozvíjel zvláště Václav Krška – viz *Ohnivě léto* (spolu s Františkem Čápem), 1939; *Řeka čaruje*, 1945; *Měsíc nad řekou*, 1953; *Stříbrný vítr*, 1954. Na vývojově nové úrovni navázala na tuto tradici na přelomu padesátých a šedesátých let nová generace, která vnesla do tohoto žánru moderní filmové postupy a témata (*Touha*, Vojtěch Jasný, 1958; *Holubice*, František Vlácil, 1960; *Trápení*, Karel Kachyňa, 1961).

BIBLIOGRAFIE: *Natáčet se film „Řeka“*. Pressa 1933, č. 75. • *Prolog k filmu „Řeka“*. Filmový kurýr 7, 1933, č. 32 (11. 8.), s. 3. • Jan Reiter, *Jak se filmovala „Řeka“*. Filmový kurýr 7, 1933, č. 41 (13. 10.), s. 6. • *Řeka*. Film 13, 1933, č. 10 (15. 10.), s. 2. • *Řeka*. Film 13, 1933, č. 11 (15. 11.), s. 6. • [Zajímavou ukázkou...]. Film 13, 1933, č. 11 (15. 11.), s. 7. • H., *Řeka*. Filmový kurýr 7, 1933, č. 42 (20. 10.), s. 3. • *Řeka*. Kino 3, 1933, č. 10 (20. 10.), s. 3. • *Obrovský úspěch českého filmu v Berlíně*. Pressa 1934, č. 81. • *Ohromný úspěch „Řeky“ v Benátkách*. Pressa 1934, č. 148. • *Čs. filmy v Benátkách*. Filmová tisková korespondence 17. 7. 1934, č. 55, s. 1. • *Český film razí si cestu do celého světa*. Filmová politika 1, 1934, č. 40 (16. 11.), s. 2. • *Londýnský tisk nadšen českým filmem „Řeka“*. Filmová politika 2, 1935, č. 3 (18. 1.), s. 3. • *Pařížský tisk o českém filmu „Řeka“*. Filmová politika 2, 1935, č. 7 (15. 2.), s. 2. • *Japonský filmový časopis o českém filmu „Řeka“*. Filmová politika 2, 1935, č. 19 (10. 5.), s. 3. • Quido E. Kujal, *Zásluha a význam experimentálního filmu*. Kinorevue 10, 1944, č. 42 (23. 8.), s. 329 – 330. • Luboš Bartošek, *Náš film*. Praha 1985, s. 226 – 229. • Francesco Pitassio, *Československé filmy na Mezinárodní přehlídce filmového umění v Benátkách 1932 – 1941*. Iluminace 7, 1995, č. 3, s. 93 – 99. • *Československý film v Benátkách: reflexe filmového tisku*. Iluminace 7, 1995, č. 3, s. 101 – 119.

CENY: Mezinárodní přehlídka filmového umění, Benátky 1934: Cena za režii – Pohár města Benátek (pro českou kolekci čítající vedle *Řeky* film Gustava Machatého *Extase*, 1933, a dva dokumenty – *Země spívea*, Karel Plicka, 1933, a *Bouře nad Tatrami*, Tomáš Trnka, 1933).

Jiří Voráč